

જગત પાછળનું જગત

✽

✽

✽

આનન્દ

✽

૧૬૮૭૧

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાષ્ટ્ર વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૪૮૭૧ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ જગત પાછળનું જગત

વિષય ૨૫૬

જગત પાછળનું જગત

નિરીક્ષક

આનન્દ

પ્રથમ આવૃત્તિના પ્રકાશક : યજ્ઞેશ હ. ચુક્લ,
'ગુણસુન્દરી' ના ઉપતંત્રી, કાકડવાડી,
મુંબઈ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી ગ્રંથીરાઈ સંગ્રહ
૧૯૮૨

ઈ. સ. ૧૯૨૯

આવૃત્તિ ૧ લી

પ્રત ૧૧૫૦

કીંમત આરઆના

મુદ્રણસ્થાન : આદિત્ય મુદ્રણાલય, રાયખડ, અમદાવાદ

મુદ્રક : ગજનન વિશ્વનાથ પાટક

પૃ. જ્ઞાને પુનિત ચરણ—
મહારી પ્રથમ પાંખડીઓઃ
આનન્દ.

પ્રસ્તાવના

ઘડિયાળના કાંટા ફરે છે, પણ એમને ચલાવનાર અન્તર્યામી કમાન છે. જગતની ઘડિયાળના અસંખ્યાત કાંટાઓની સંચાલક કમાનો કઈ કઈ?

માનવીજીવનનાં સંચાલક આદર્શો છે, પ્રલોભનો છે, સંસારનાં સદસહ આકર્ષણો છે. જીવનસંચાલક એ પ્રાણપ્રેરણાઓને કંઈકે ઓળખવા-ઓળખાવવાનો આ પ્રયાસ છે. સંસારના ઉગતા ફેાડની, જીવનના પહેલા જય તે પરાજયની આ તો, વાર્તાઓ નહિ, વ્યંજનાઓ છે; સળંગ કથનીઓ નહિ, ધ્વનિ-લેખાઓ છે. લેખકનું જગતનું આ પ્રથમ દર્શન છે. ગદ્યન જલમાં જોતાં જે અનુભવાય છે એ અત્પદારે તે અનુભવે છે. લેખકનાં દર્શન અધુરાં હશે; પણ જગતના પડદાઓ પાછળ

નિરખનારાં કેટકેટલાંઓએ પ્રથમ દર્શને સંપૂર્ણ દર્શન કીધાં છે ? જગત પાછળનું જગત જોવાનો લેખકનો આ પ્રયાસ ગહનતામાં ડૂબકી મારવાના જેવો છે : થોડાંક મોતીયે મુઠ્ઠીમાં આવ્યે એ સન્તોખાય. પોપચું પહેલવહેલું ઉધડે ને જે કુતૂહલના ભાવ થાય એ આમાં લેખકના ભાવ છે.

પંખીનાં આ પહેલાં ઉડણુ છે. વનવિટપોનાં પત્રપુષ્પોમાં રમી રહે સંસારની પહેલી છાજોમાં પગ ભીંજવનારના આ કલખોલ છે. સંસારના આભ પાછળના ગેશ્વી નાદ ત્રીલવાના આ મથન છે. ગહનતાને ઉકેલવી અધરી છે, ને એ કપરું કાર્ય લેખકે આમાં આદર્યું છે. સફળતા કેટલી સાધી છે એ વાંચનાર નરનાર ! ત્હમે કહેજો.

નહાનાલાલ દલપતરામ કવિ

જગત પાછળનું જગત

દર્શન

૧, કરમાયેલાં ફૂલ	પાનું ૯
૨, અણુઉધડ્યાં દ્વારે	૧૫
૩, આત્માની છબિ	૨૧
૪, જીવનબંસી	૨૭

❧ ❧ ❧

૫, અનન્તતાને આરે	૩૩
૬, સ્નેહનાં સંન્યાસી	૩૯
૭, પ્રલયનાં પૂર	૪૭
૮, સન્ધ્યાને આરે	૫૫

❧ ❧ ❧

૯, આત્માનાં બંધન	૬૩
૧૦, અમરપન્થનો યાત્રાળુ	૬૯
૧૧, સૃજન	૭૭
૧૨, અણુઆથમી આશા	૮૩

કરમાએલાં કૂલ

એમને પરણ્યાને તો આજે બેએક વર્ષ વીત્યાં હશે; પણ તહેમને માટે તો એ બે વર્ષ અનેક યુગ સમાં થઈ પડ્યાં હતાં.

✽

ન્હોતાં તે ન્હાનપણમાં સાથે રમ્યાં, કે યુવાવસ્થામાં વચને બંધાયાં. પરણ્યા પછી જ તહેમણે જાણ્યું કે તહેમનાં જીવન ધન્ય થયાં હતાં.

ત્હાર પછી આજ બપોળે વર્ષનાં બહાણાં વાયાં; છતાં એ ન્હોતાં તહેમણે કોઈના દેહારનાં દર્શન કર્યો, કે પત્ર લખ્યા. તહેમને માટે, ખરું જોતાં તહેમના કુટુંબ માટે, આપસઆપસમાં પત્ર પણ પાઠવવો એ મ્હોટું પાપ હતું.

પણ એ વિચાર કોઈથી ત્યજાયા છે ? કે ત્યજશે ?

✽

કરમાએલાં ફેલ

અનેક રાત્રિનાં બહાણાં વાયાં, પણ તે દિવસે પ્રજ્વલિત થએલો તહેમનો પ્રેમ પ્રખર મધ્યાહ્નની માફક તપ્યે જતો હતો. નહોતી તહેને સ્કાંજ કે સ્કવાર; તો રાત્રિ તો કચ્છાંથી જ હોય !

અને દુનીઆનાં લોક એ બાણતાં હતાં ? ના, જરા એ નહીં. તેઓ તો ધારતાં હતાં કે હવે તહેમની શુવનસરિતા એક વહન નહિ વહે.

✽

જગત્ આજે મૂંઝાય છે. શા માટે ?

તહેના નામનું એક કવર આવ્યું હતું. ઘણા જ ઉત્સાહથી તહેણે તે ઉઘાડ્યું. ઉઘાડતાં જ તે ચમકયો અને મૂંઝાણો.

મહી એક કરમાએલું શુલાબનું ફૂલ હતું. બસ, ફૂલ જ; બોળું કશું એ નહીં.

વિચાર કર્યો કે કચ્છાંથી આવ્યું હશે ? કંઈ સહમજબ ન પડી. કવર ઉપરના અક્ષર કંઈક પરિચિત જેવા લાગ્યા, પણ યાદ ન આવ્યું કે તે કોના હશે.

ઉપર પોસ્ટઓફિસની છાપ જોઈ ત્યારે જ તહેને ખબર પડી કે એ શુલાબનું ફૂલ ચંદ્રબાળાએ મોકલ્યું હતું. અને ત્યાર પછી જ તે સહમજબો કે ચંદ્રબાળા કરમાય છે.

કરમાએલાં ફૂલ

તે જ દિવસે તહેલે ચંદ્રબાળાને કરમાએલાં બકુલ
મોકલ્યાં, ને ન્હાનો શો પત્ર લખ્યો.

“ પ્રિય ચંદ્ર !

ગુલાબ કરમાય છે. બકુલને પાણી છાંટશો એટલે
ફરી ખીલશે. શરદ્ પૂર્ણિમાએ દેવમંદિરમાંના બકુલ
નીચે આરતી સમયે મળશે ?

જગત્ ”

✽

આજે સારા ચે દેવમંદિરમાં જગતને કંઈક નવીનતા
દેખાય છે. પંખીઓનો કલ્લોલ એ તો જાણે આરતીની
ઝીણી ઝીણી ઘંટડી વાગતી ન હોય ! પવનથી નમેલાં
ફૂલછોડ તો જાણે દેવને નમન નમતી બાળાઓ ઉભી
ન હોય !

પણ આ શું ?

એ જ. ફૂલછોડમાંથી પેલું કોણુ ઉભું થયું ? જાણે
ગુલાબનાં ફૂલ પોતાની મેળે જ દેવદેહે ચહકવા આવતાં
ન હોય !

અને પેલું કોણુ આવે છે ? વહેને અનેરું તેજ ને
અનુપમ સ્મિત છે.

એ તો જગતને આવતો પેખી ફૂલછોડ સમી
ચંદ્રબાળા ફૂલછોડમાંથી ઉભી થઈ.

કરમાએલાં ફૂલ

“ ચંદ્ર ! ” આશ્ચર્યથી જગતે કહ્યું.

“ જગત ! ” કરુણામય સૂરે ચંદ્રબાળાએ કહ્યું.

અને પછી બંનેએ ફૂલોમાં ફરવા માંડ્યું.

“ આપણે નવું જગત વસાવીશું ? ચંદ્ર ! ” જગતે પૂછ્યું.

“ હું તહેને ચંદ્રિકાથી ભીંજવીશ. ” ચંદ્રબાળાએ ઉમેર્યું.

અને ત્હારથી તેઓએ નવું જગત વસાવ્યું ને જૂના જગતનો ત્યાગ કર્યો.

બીજી શરદ્વર્ષિમાએ બકુલને રમાડતી રમાડતી ચંદ્ર જગત પાસે ગઈ. જગત પેલું કરમાએલું ગુલાબ જોતો હતો. તહેમાં ચંદ્રબાળાએ બકુલ ને બકુલનાં ફૂલ નાંખ્યાં. જગત ને ચંદ્ર બકુલ ને ફૂલ તરફ જોઈ રહ્યાં. ચંદ્રબાળાએ બકુલને તેડ્યો ને એક બચ્ચી ભરીને કહ્યું, “ આ તે કરમાએલાં ફૂલ ! માણસનું જીવન પણ ફેરવી નાંખે. ”

ચંદ્રની ચંદ્રિકા તે બખતે જગતને ભીંજવતી હતી. સહુ તહેમાં રસભેર ન્હાયાં. તહેમને ય આમંત્રણ છે; આવશે ને ?

અણુઉઘડયાં દ્વારે

કેઈ કહેશે એ કૈણ હતાં ?

૪

યૌવનને આંગણે તે ઉભી હતી. બારણે રસનાં
છાંટણાં છંટાતાં હતાં. પણ અંતરનો આગળિયો હજી
તો અણઉઘડયો જ હતો.

વનની કુંજે ને સરવરનાં ઉર એ એનાં હંમેશનાં
કીડાસ્થાન હતાં. કુંજની એ કૈયલ હતી, ને સરવરની
એ સારસી હતી.

હરિણની સાથે એ દોડતી ને હંસની સાથે એ
તરતી. શું એને માનવમિત્ર નહોતો ?

૫

પણે, ફર, પેલી એ આંખો ! આખો દિવસ એમની
દષ્ટિ બાળાની જ પાછળ ભ્રમતી; બાણે તહેની તેજછાયા
ન હોય !

અણુઉધડયાં દ્વારે

એક આંખે સૂર્ય હતો ને બીજી આંખે ચંદ્ર. કોઈ કોઈ વાર સૂર્યનો તાપ વધી જતો, ને હૃદય અકળાતું. શા માટે ? કોઈ ફેફસો ?

✽

કુંજેમાંથી રમતી તે સરોવરે દોડી. હંસો થંભી બચા; કૌચલ શાંત બની.

“ ધુબાક ” અવાજ થયો, ને ત્હેનું હૃદય ચમક્યું. જૂએ છે તો બાળા ફૂલમાળા સમી પાણીમાં પડી’તી. જાણ્યું કે ડૂબશે, ને તે ગભરાયો. પોતાને તરતાં હજી નથી આવડતું. કેમ કરવું ? ધારી ક્ષણેક થંબ્યો.

ત્યાં તો આંખાની કોઈક અણુદીઠ ડાળીએ કૌચલ ટફકી ને સરોવરમાંથી જાણે પડ્યો ઉઠતો ન હોય તેમ બાળાએ “ કુફૂક ” કર્યું.

જાણ્યું કે એ તો બાળાનો ખેલ છે ત્યારે ત્હેનું હૃદય કંઈક શાંત થયું.

✽

યુવકની કમરે એક બંસી રહેતી. પણ એવી અનેક બંસીઓને એ એક “ કુફૂક ” આગળ નમવું પડતું. બંસી કમરે જ રહેતી, અધરે નહીં. “ કુફૂક ” માં તે એવાં શાં બાફ બચ્યા હશે ?

✽

અણુઉધડયાં દ્વારે

રોજ સ્થાંજે એ ધીનો દીવો પ્રગટાવવા મંદિરે આવતી; ને પછી પૂજારી આરતી ઉતારતો.

પણ આજે ?

આજે મંદિરનાં દ્વાર હજી અણુઉધડયાં હતાં. મંદિરમાં પૂજારી નહોતો. ચિન્તા ને ચિન્તવન કરતી તે પૂજારીની વાટ જોતી બારણે બેઠી.

કુંજેની કોયલો બોલી, પણ તહેનો પડવો નહોતો પાડતી. તે તો પૂજારીની જ વાટ જોતી બેઠી હતી.

કુંજેમાં એ કોયલ નીરસ હતી, ને સરોવરમાં હંસ નિરૂત્સાહી હતા.

અજબ !

✽

“ વરસાદ હજી ઝીણો ઝીણો પડે છે, ને એ હમણાં આવશે. ” એવાં એનાં મનનાં મનામણાં હતાં.

પણ ‘ હજી એ કેમ ન આવ્યો ? ’ એનો એ પ્રશ્ન વળી વળીને પૂછતો.

વરસાદ એકદમ પડવા માંડ્યો. ઠંડાં દિવસ આવો વરસાદ નહોતો પડ્યો. ધરતીની ગરમી મટી; પણ બાળાના ઉરની ગરમી તો વધારે પ્રજ્વલિત થઈ.

✽

એવે એક વીજળીનો ઝબકારો થયો.

અણુઉધડયાં દ્વારે

ને ફર ફરના જ મલમાં એક આકૃતિ-પૂનરીતી ?-
દેખાઈ, ને ન દેખાઈ. જાણે બાબાને જોવાવતી ન હોય !

થોડીક વારે એ જ “ ધુબાક ”-જેણે યુવકને કાલે
ચમકાવ્યો હતો તે-અવાજ ગર્જતા મેઘની વચ્ચે પણ
ધીમેરો સંભળાયો. “ ઓ ! ” કરતીકને બાબા એકદમ
ચીસ પાડી ઉઠી. ત્હારે યુવક ચમક્યો હતો, આજ
તે ચમકી.

આજે એનાં હિરદાર ઉધડયાં. પણ ઉરને
આંગણિયે ખેંસી વાતો કરનાર તો ક્ષણિક પ્રકાશમાંથી
અનંત અંધકારમાં અલોપ થઈ ગયો હતો.

✽

એની આંખે તમ્મર આવ્યાં, ને તે નીચે પડી.
ગાઠ અંધકારમાં કાંઈ દેખાય એમ નહોતું. એક
હીબડી, અને “ આવું છું ” એ શબ્દ જ સંભળાયો.

વીજળીના એક ચમકારે ખતાવ્યું કે લોહીઝરતા
માથા વાળું મંદિરને અણુઉધડયે દ્વારે તહેતું અચેતન
શરીર પડ્યું હતું.

✽

મન-મંદિરનાં એ અણુઉધડયાં દ્વારે એમ ઉગતી
કળીઓના ભોગ લીધા.

કેઈ ફૂંદેશે એ કેાણ હતાં ?

આત્માની ઇષ્ટિ

પ્રદ્યુમ્ન ઓ એના સ્નેહ પ્રદ્યાંડને વીંટલો.

✽

ફૂલની એ ફેરમ હતી; ને વાયુ એ અપહરીને ગિરિગિરિનાં શૃંગો ઉપર વેરતો. ઝીણાં ઝીણાં ઠલરવ કરતાં ઝરણાં એને વહી જતાં, ને સાગરને અર્પતાં. સૂર્ય અનેક દુગરશિમથી એનું પાન કરતો, ને પછી જગત ઉપર વર્ષાવતો. એમ અનેક રૂપરૂપાન્તર કરીને એ જગત ઉપર પોતાની અમીવર્ષા વર્ષાવતી.

પ્રદ્યાની એ છેલ્લી પૂતળી નવી જ માટીથી ઘડી હતી. ઉષાવણી તહેનો દેહ હતો, ને આભરંગી ચુંદડી એ ઓઢતી. લીલી ચોળીમાંથી ચૌવન પુટતું. સારા ચે દેહનો શણગાર તો બાણે જળભરી વાદળી વચ્ચે આછા દેખાતા મેઘધનુષ્ય જેવો લાગતો.

કેાઈક વીરના ચાપમાંથી તીર છૂટતાં હોય તેમ તે નયન ચમકાવતી. જનસમૂહમાં તે વીજ સમી ચમકતી. જગત તહેની પરવા કરતું, જગતની તહેને પરવા નહોતી. એક પલકારમાં પ્રલયનાં મોજાંમાં જગતને તે ગુંગળાવે એવી હતી.

મેઘની તે ચપલા હતી, ને મેઘની પાછળ પાછળ ધૂમતી.

✽

આત્માની છબિ

અને તહેનો મેઘ કોણ હતો ?

આત્માના ઉંડાણમાં તે રમતો, ને અણુઉકલ્યા પ્રશ્ને ઉકેલતો. રસમય જીવન તે જીવતો, ને અન્યને એ રસ ચખાડતો.

સ્નેહનાં સીંચન એ પુષ્પછોડને થયાં હતાં; ને સ્નેહની સુવાસ એ પુષ્પ ચોમેર ફેલાવતું. જગતભરનાં પુષ્પોમાં તે અદ્વિતીય હતું.

ન્હાનપણમાં સ્નેહના પાઠ પઢીને એ પંડિત થયો હતો. હવે તો આત્માના ગિરિગહ્વરોમાં તે વિહરતો; ને પ્રભુનાં અનેરાં દર્શન માટે તલસતો તે ફરતો ત્યારે કોઈ કોઈ વાર છાયાદર્શન કરીને ય આત્માને સંતોષતો. મળ્યું તે જગતને અર્પવા ઝીણી ઝીણી રસવર્ષો તે જનસમૂહમાં પછી વર્ષાવતો.

એવા મેઘની ચપલા કોણ ન થાય ?

✽

પણ કાળના મહાસાગરનો પાર કોણ પાર્યું છે ? કાળનાં મોજાં ક્યારે અને કોના ઉપર ફરી વળશે એ કોણ કહી શકશે ? કાળની એ ગહનતા અમર અને અલેધ છે.

જેની જરૂર અહીં છે એની જરૂર પ્રભુના દરબારમાં યે લાગે છે. દુનીઆ જેનાથી સભર છે તહેના વિના પ્રભુનો દરબાર સૂનો હશે ?

આત્માની છબિ

વીજળીને રઝળતી કરીને પ્રભુએ એ જલભયો વાહનને વીખેરી નાંખ્યું. પણ વીજ તો જ્યાંથી પ્રગટે ત્યાં જ સમાય છે ને ?

જગતમાં જીવ્યું ક્યારે કહેવાય ? એ જગતને સંભારે ત્યારે, કે જગત એને સંભારે ત્યારે ?

ઊરનું બુલબુલ તો ઉડી ગયું હતું, એટલે પોતાને જગત સંભારે એમ નહોતું. પછી પોતાનું જ કંઈક સંભારણું મૂકીને જવાનો એણે નિશ્ચય કર્યો.

✽

આજે એ ચિત્ર પૂરું થવાનું હતું.

તહેના હંયામાં હર્ષના ઉભરા આવતા, કારણ કે જગતને આજે તે પોતાનું છેલ્લું સંભારણું આપવાની હતી. અને તે સંભારણું એ કેવું ? !

જેના માટે તહેણે અખંડ ઉભારા કર્યા; જેની પાછળ તે ખાવાનું અને પીવાનું ભૂલી; જેની પાછળ તહેને પોતાના દેહનું ભાન ન રહ્યું; અને જેની પાછળ જગતની દૃષ્ટિએ તે ગાંડી બની, એ સંભારણું-તહેના જીવનનું એકનું એક અમીળિન્દુ-આજે તે જગતને આપવાની હતી.

હૃદયનો રંગ તહેણે પીંછીમાં ઉતાર્યો હતો; ને અશ્રુ વડે ચમક આણી હતી. આજેહુબ તહેના આત્માની છબિ એમાં દોરાઈ હતી.

✽

આત્માની છબિ

અને તે હર્ષોન્મત્ત બની હતી.

આજે ત્હેને સંપૂર્ણ હર્ષ જીરવવાનો હતો. કારણ કે હંમેશનો ત્હેનો હર્ષનો કે શોકનો ભાગીદાર તો પ્રભુના દ્વાર પર બેસીને ત્હેની વાટ જોતો હતો.

ચિત્ર સ્ક્રીમે જેમ તે વધારે નિહાળતી તેમ તે વધારે ઉન્મત્ત બનતી. છેવટે ત્હેનાથી હર્ષ ન જીરવાયો ને તે બેભાન બનીને નીચે પડી.

એ ધબકારાથી સ્ક્રીમે જ પડેલા લાકડાના પાટીઆ પરથી ચીતરેલ કાચની છબિ પડી; ને છબિના ચૂરેચૂરા થઈ ગયા; ને એકાદ બે ઢકડા ત્હેના હૃદયનાં ઉંડાણમાં પેસી ગયા.

વીજ પડવાના ઘોરથી જગત ફોડી આવ્યું, ને જોયું તો રક્ત ઝરતી તે અમૃતશૈથ્યામાં પોઢી હતી.

આત્માની ભાગેલી છબિ સાંધવા પાછળ જગત ઘેલું બન્યું. પણ પ્રભુની શોધમાં નોકળેલાં એ બે નયનો તે હૃદયમાં જ રાખતી, ને સાથે જ લઇ ગઈ.

✽

એના આત્માની છબિનાં દર્શન એમ જગતે કર્યા, પણ આછાં ને અધૂરાં જ કર્યા.

જવનખંસી

જીવનખંસીનો નાદ કોઈ દિવસ સાંભળ્યો છે ?

૪

ઉંચી એ આંખાડાળે ધૂપાએલી કોયલનો ટહુકો સાંભળાયો, ત્યારે તે બીજના ચંદ્રનાં દર્શન કરવા બહાર આવ્યો. પણ-

તેને તો આંખાડાળમાં પૂર્ણ ચંદ્રનાં દર્શન થયાં. તે ધૂંચવાયો. આજે તો છે બીજ; ને પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર આ ક્યાંથી? ત્યાં તો ચંદ્ર ખસ્યો, ને પાછળ બીજના ચંદ્રનાં દર્શન થયાં.

ત્યારે ત્યાં તે કોણ હતું?

૫

ગુલાબની રતાશ તેનામાં હતી, ને કમળની મૃદુતા યે હતી. ચંપાની માફક નાગવાસો ન હતી; પણ બકુલની શાશ્વત સુગંધ હતી. જગતનાં મધુરપલયો પુષ્પોની એ માળા હતી.

પરલોકની પગથી ઉતરતા સૂર્યદેવને સત્કારવા આભનાં સુવર્ણદ્વાર ઉઘડતાં જણાયાં; ને મીટ માંડતાંમાં તો પૃથ્વી અજવાળતા સૂર્યદેવ પધાર્યા. જગતનું ચેતન એમને દર્શને આવ્યું.

આમ્રકુંજની ઝીણી ઝીણી બળીઓમાંથી સૂર્યદેવ ડોકીઆં કરતા હતા. ફળ વીણવા તે ઝાડ ઉપર ચડ્યો હતો ને તેની પાછળ સૂર્ય ઢંકાતો.

જીવનખંસી

એવે સૂર્યપૂજનને કાજ તે બહાર આવી, ને
અનેરા સૂર્યનાં દર્શન કર્યા.

ફરી પણ એની એ જ એ આમ્રકુંજ હતી !

ત્યહાર પછી તો એમની ઉરખંસરીઓ અનેક વાર
છેડાતી, ને ઝરતા રસમાં તેઓ ન્હાતાં.

એક કહે:

ખંસીનો નાદ સૂણી દોડી ગયાં, ને
મ્હારે વ્હાલે કયો ત્યહાં પ્રશ્ન રે,
કહોને ગોપી ! કેમ આવ્યાં રે ?

ખંસી બબલી, વ્હાલા ! પાસે બોલાવી;
પછી હવે પૂછો શું આમ રે ?
સુણોને ફહાન ! એમ આવ્યાં રે.

ત્યહારે વળી કહેતો:

વૃંદાવને ઉભો ખંસી બબલું;
તેણે હરી લીધાં શું મન રે ?
કહોને ગોપી ! કેમ આવ્યાં રે ?

ને વળી એનો એ જ પ્રત્યુત્તર મળતો:

ખંસીના નાદે વ્હાલા ! કાને પડીને
બૂલાવ્યાં છે દેહનાં ભાન રે;
સુણોને ફહાન ! એમ આવ્યાં રે.

જીવનખંસી

અને એમ એ રસભરી પ્રશ્નોત્તરી થતી.

૨૬

ને ખંસીનો તે અરછો ખજવૈયો હતો. સારી ચે સૃષ્ટિ એની ખંસીના તાલમાં ડોલી રહેતી. ને હજી ચે કચ્ઢાં નથી ડોલતી ?

એની ખંસીનો નાદ અનિલલહરીમાં વીંટળાઈને સુરલોકમાં પહોંચતો. ત્યહારે ત્યહાં ઔર રંગ જામતો. કેટલીક વખત સ્વર્ગ પૃથ્વી ઉપર ઉતરતું, ને અ રસામૃતનું પાન કરતું.

આ તો ત્હેની અખનૂસની ખંસીનો સૂર હતો; પણ ત્હેની જીવનખંસીનો સૂર તો અનેરો જ હતો; ને કોઈક જ તે પામતું.

અને એ જીવનખંસીના સૂર ઉપર તે પોતાનું જીવન વારી જતી.

૨૭

પણ કુદરત !

કેટલીક વખત કુદરતને ય મનુષ્યની ઇર્ષા આવે છે. ને એ કોણ નથી જાણતું ?

લીલી હરિયાળી સૂર્યનાં કિરણોમાં નીલમ શી અગમગતી, ને મહીં ઘોળાં અકીક શાં શ્વેત કૂલ ચમકતાં. ધીરગભીર વાયુલહરી પંખીઓના મધુર

જીવનખંસી

કલરવને જગતના કર્ણુદ્રયમાં પધરાવતી ને પાવન કરતી.
કુદરત એમ એમેર ખીલી ઉઠી હતી.

એવે કુદરતની સ્હામે જંગ ખેલવા સરોવરની
પાળ પર એસીને સરોવરના તરંગથી યે ધીમી ને મીઠી
હલકે તહેણે ખંસીમાં અનેરું ગાન ગાયું.

તરત તે હસતી હસતી આવી; જાણે સ્વર્ગ
જીતવા જ નીકળી ન હોય !

પણ-પણ તહેને લાન ન રહ્યું. તે તો એ જીવન-
ખંસીને સૂરે ઘેલી બની હતી.

તે એકદમ આવી ને આંખ દબાવવા ગઈ. એટલે
તહેનો ધક્કો એને લાગ્યો. અણધાર્યો એ ધક્કો-એણે જ
કુદરતનું કામ કર્યું. સ્થિરતા ન રહે બંને સાથે જ સરોવ-
રમાં પડયાં, કમળવેલોમાં ધૂંચવાયાં, ને ફૂળ્યાં. અને એમ
સ્વર્ગ જીતતાં પહેલાં તહેમણે જગતને જીત્યું.

પણ એમની ખંસી તો અમીવર્ષો વર્ષોવતી જ રહી
છે. હજી યે એ સરોવરજલમાંથી એમની જીવનખંસીનો
સૂર સાથે જ ઉઠે છે; ને રસના લોગી એ સુર સુણવાને
ત્યાં બાય છે, મંહી નહાય છે, ને પાવન થાય છે.

જીવનખંસીનો એ સૂર સુણવા કોઈક દિવસ તો
ત્યાં પધારજો !

અનન્તતાને આરે

અનંતતાને આરે સ્નેહની ઝડીઓ ઝમતી પ્રદ્મ-
બંસરીનો પરમ શબ્દ ઝીલ્યો છે—કે જીરવ્યો છે ?

૪

ચંદ્રની અમૃત ઠણિકાઓનો તહેનો દેહ હતો.
ચંદ્રની તે ચંદ્રિકા હતી, ને જગત ઉપર શીતળ
ચાંદની ઢાળતી. જગત એની ચાંદનીને અનિમિષ
નેને પીતું.

સારો ચે દેહ તો જાણે સૌન્દર્યનો રસથાળ. તહેની
વેણીમાં નાગનું ઝેર ન હતું, પણ જીવન મહેકાવતું
સ્નેહામૃત એમાંથી ઝરતું. સુર ને અસુર એ અમૃતથી
વણુછીખ્યા જ રહેતા.

પાપપુણ્યના પગ તે જોઈજોઈને મૂકતી ને જીવ-
નનાં ડગ તે માપી માપીને માંડતી. આકાશધરતીમાં
અવિનાશીને પંથે એ અવિરામ ચાલતી.

અનન્તતાને આરે

કુદરતનું સૌન્દર્ય એને અંગે અંગે ઉભરાતું, ને
પરમનો પ્રેમ એની આંખોમાં ઉછળતો.

૪

અને તે.....?

આનંદનો તો તે અખૂટ ઝરો હતો. આનંદ જાણે
એનો જીવનરસ હતો. ઘડીઘડીમાં એનું આનંદભર્યું
મુખડું મરકલડું મારી જતું. અને એ આછું સ્મિત
જગતના હૈયાને પ્રલયકાળ સૂધી નચાવવાને ખસ હતું.
એનો આનંદ અનેરો હતો. એ તો રાખમાંથી રામને
શોધતો; દુઃખમાં એ દેવ દેખતો. સર્વ સ્થળે એ પ્રભુને
પેખતો ને એમાં જ સચ્ચિદાનંદે રાચતો.

હંમેશનો એનો એક જ રસરણુકાર હતો કે:—

સુખને ચિન્તવે જેહ, પામે છે સુખને જ તે;
દુઃખને ચિન્તવે જેહ, વામે છે દુઃખમાં જ તે.

અને એની ધૂનમાં જ્યહારે તે લીન થઈ જતો
ત્યહારે એ લીનતાની સમાધિમાં તહેને તહેની આનંદ-
મય સ્નેહમૂર્તિનાં દર્શન થતાં.

૫

એ પછીની શરદ્પૂર્ણિમાના રાસમંડળમાં એ ચંદ્ર
સોળે કળાએ વિકસ્યા હતા. એક આભ અજવાળતો,
ને બીજો ઉર અજવાળતો.

અનન્તતાને આરે

સૂર્યમંડળમાં સૂર્ય શો તે વચ્ચે વાંસળી વગાડતો હતો, ને ચોમેર ઘૂમીડમાળા શી સ્નેહબાળાઓ ધૂમતી. રસમાળના એ સ્નેહપુવારાની શીતળતામાં વાંસળીને સૂર દિગ્દિગન્તને ગજાવતો; ને જનતા એ નવફૂલાન-ગોપીનાં રાસદર્શને દૂરદૂરના પ્રદેશમાંથી આવતી.

પણ સૂર્યનો પ્રકાશ તો ચંદ્ર જ ઝીલી પૃથ્વીને અર્પે છે ને ?

સૂર્યખંસીનો સૂર તો એને જ શોધતો. ને તે એ સૂરને પોતાના કંઠમાં ઉતારી સૂરમાં સૂર મેળવી જગતનાં હૈયાંને અજવાળતી.

એવાં સ્નેહસૃષ્ટિનાં તે સૂર્ય ને ચંદ્ર હતાં.

✽

જીવનની સર્વ ઝરણી જે કેા પ્રભુના પ્રેમસાગરમાં રેલાવે છે તે સમિચ્છદાનંદને માણે છે.

એ ભાવે સ્નેહસાગરના ગંભીર આકાશઉંડા જળમાં તહેમણે પોતાનું જીવનનાવ ઝૂકાવ્યું. આનંદના તે હલેસાં મારતો; આત્મનૂના સુકાને તે કંઈક ખડકાથી તરી નૌકાને બચાવતી.

સ્નેહસાગરની ઉર્મિઓની રજતરંગી કિનાર ઉપર સૂવર્ણરંગી સૂર્યદેવ પોતાનાં કિરણો નચાવતા. એ કિરણકિરણમાંનાં કામણ એ સ્નેહસાગરનો પહેલો ખડક; અને તહેનાથી તહેમણે હોડીને બચાવી.

✽

અનંતતાને આરે

સ્નેહસાગરના વિશાળ જલપટ ઉપર પછી સુર-
લોકની મોહાંગનાઓ ઉતરી અને મોહનળ બિછાવી.
પૂષ્પ-વાએ અંતરિક્ષમાંથી વિલાસની વૃષ્ટિ કરી.

પશુ તહેમતું ધ્યેય તો હૃદયક્ષિતિજ ઉપર
જલતી પરમજ્યોત હતી. મોહનળને ચીરીને અને
વિલાસબાદળને વિખેરીને તહેમની તરણી અનંતતાને
આરે આવી—પરમજ્યોતને શરણે પહોંચી.

અને ત્યાંથી તહેણે બ્રહ્મખંસરી છેડી, અને
જગતને સંદેશ પાઠવ્યો:

“ સ્નેહ એટલે કૌમારની કુમાશ;
સ્નેહી એટલે કુમાર.
સ્નેહને અલડાવશે મા,
અપનાવજો. ”

હજીયે એ બ્રહ્મખંસરીનો પરમ ધ્વનિ અનંત-
તાને આરે સંસારના ધુમ્મટ શો જગત ઘેરતો ધૂધવે
છે, ને કેા વિરલ આત્મા એ બ્રહ્મબોલને જીવનમાં
ઝીલે છે.

તું યે એ કાં ન ઝીલે ?

સ્નેહનાં સંન્યાસી

સ્નેહનાં સંન્યાસીનાં કોઈક વારે દર્શન કર્યા છે ?

સૃષ્ટિ સારીને યે તે સુગંધીથી મહેકાવતી. સુગંધીનેા
તેા તે ભંજર હતી. તહેના ઉચ્છ્વાસવાટે તે આત્મ-
સુવાસ જહાર ઠાઠતી; અને પવનની પાંખો પર વિરાજીને
એ સુગંધી જગતભરના પુષ્પોમાં ફેલાતી. દરેક
ઉચ્છ્વાસે એમ જગત નવી સુગંધી પામતું. પુષ્પોમાં
યે તહેની અખંડ સુવાસ પ્રસરેલી જ છેને !

અને તે રસની વાદળી હતી; હંમેશાં ઝીણી ઝીણી
રસવર્ષા વર્ષાવ્યાં જ કરતી. તહેના દેહમાંથી રસની
ધારાઓ વહતી અને જગતના પુષ્પો પર તે છંટાતી.
કોઈ કોઈ વખતે 'પ્યાસુ' જગત તહેનું પાન કરવા
આવતું.

સ્નેહનાં સંન્યાસી

પુણ્યને પંથે પળતાં હડતા સાળુની કોર જ્યહારે તે સંકેલતી ત્યહારે સાળુની ઝીણી ઝીણી બળીઓમાંથી અનેક રસધાર નીતરતી. પૃથ્વી તે ખીતી ને પાવન થતી. જગત એના એ પુનિત અમૃતરસ માટે નિત્ય-તરશું રહેતું.

એમ સુવાસ અને રસવર્ષા પામીને પૃથ્વીએ તહેને પોતાની રસરાણી કદી સ્થાપી હતી.

જ

અને તે હતો તહેનો રસરાજવી.

આત્માની આછી ને અધૂરી નિકુંજેમાં તે વિહરતો. પૃથ્વીનાં વૃક્ષવેલીએ બેઠાં તે સુરલોકનાં ગાન ગાતો.

દેહડાળીએ આત્માને તે ઝૂલાવતો, ને સ્નેહનાં પિયૂષ પાઇને તે પોષતો. તે ફહેતો કે “સ્નેહ આત્માનો એ આત્મા છે. આત્માસૂના જ સ્નેહસૂના હોય.”

લગવો ઝુંડો લઈને તે ફરતો. ને એ ઝુંડાની વચ્ચે તહેણે સોનેરી અક્ષરે ‘સ્નેહ’ શબ્દ લખ્યો હતો.

જગતનો તે સંન્યાસી—ત્યાગી હતો; પણ સ્નેહનો તો ને પિપાસુ હતો.

સ્નેહનાં સંન્યાસી

એમ જગતનાં અને એનાં પગલાં અવળાં પડતાં.

પાપના ખાડા ફૂટતો ને પુણ્યના ઢાળાવ સ્ફુટતો તે આત્માને પથે પળતો હતો. સાળુની પાંખો ફફડાવતી તે પાછળ ઉડતી.

મેઘ સ્વરૂપે તે આત્માની શુદ્ધિઓમાં વસતો, ત્હારે વીજ ધનીને તે શુદ્ધિઓને અજવાળતી.

આત્મા ત્હેમને આકાશે ઉડતો; આંખો પાતાળ ચીરતી; ને દેહ પૃથ્વી પર હતા. એમ તેઓ સંગાથે સ્વર્ગ મૃત્યુ ને પાતાળમાં વિહરતાં.

ત્હેમના દેહડોલનને તાલે જગત ડોલતું. અને હજી એ ડોલનના રહ્યોસહ્યો આંચકો બ્રહ્માંડને ધૂમાવે છે.

ઊરનાં ઉંડાણમાંથી સ્નેહજ્યોત પ્રગટતી, અને એ જ્યોતના પ્રકાશમાં તેઓ આગળ ધપતાં. જગત તે બેઠું રહેતું. ત્હેમને જગત સ્કામે ભેવાની દરકાર નહોતી.

શું ચવણે ભવનની મુશ્કેલ કે જગતની ?

ભવનની તો ત્હેમણે ઉકેલી હતી; જગતની બાણુવા તેઓ પ્રયત્ન કરતાં.

સ્નેહનાં સંન્યાસી

આલની પગથી ઉતરતો સૂર્ય જલભર્યા વાહણાંની વચ્ચે ઝીણું રે દેખાતો હતો, ને થોડીવારમાં તો સુર-લોકમાં સિધાવ્યો. એવે પર્યાટનમાં વનના દરવાજા વીંધીને તેઓ ગાઢ અંધકારમાં પ્રવેશ્યાં.

સ્નેહના ઝુંડાને નમન નમીને તેઓએ વાળુ કર્યું; ને પછી થોડી વાર સ્નેહ અને આત્માની ચર્ચા કરી. ત્યાર પછી પ્રભુપ્રાર્થના કરીને નિદ્રાદેવીને શરણે તેઓ સૂતાં. પ્રભુનાં ભક્તો પર નિદ્રાદેવીની કૃપા હોય છે ને ? સ્નેહનાં સંન્યાસીને તેણે તરત ગોઢમાં લીધાં.

ૐ

જંગલનાં અનુભવીઓ જંગલનાં કપ્ટો જાણે છે. આજનો દિવસ એમને એ કપ્ટો અનુભવવાને પ્રભુએ નિમ્ત્રે હોતો.

નિદ્રાને ઝોળે સૂતો સૂતો તે સ્વપ્ન અનુભવતો હતો. જાણે પ્રભુની સાન્નિધ્યમાં તે હતો, અને હમણાં જ પ્રભુ એના મસ્તક પર પોતાનો સ્નેહભર્યો હાથ મૂકશે ને સ્નેહ નીતરાવશે એમ થતું. ત્યહાં તો—

આશાની કુંજોમાં તે વિહરતો હતો, ત્યહાં તો પ્રારબ્ધની જાળમાં તે ફસાયો.

જે ઝાડ નીચે તેઓ સૂતાં હતાં ત્યહાં મણિધરની શુદ્ધ હતી. ચારા માટે નીકળેલા નાગે તહેને દંશ

સ્નેહનાં સંન્યાસી

દીધો ને તહેણે ચીસ પાડી. અણચિન્તવી ચીસ સાંભળીને તે ચે ભગી ઉઠી.

વિષની અસર તહેને કાતિલ થઈ પડી. પ્રભુનું સાન્નિધ્ય તે સ્વપ્નમાં અનુભવતો હતો; હવે તે ખરેખર ત્યાં જવા તૈયારી કરતો.

પણ એમ એક પાંખે પ્રભુનું એ લાંબું અંતર કંઈ કપાય છે ?

એના જીવનને ઓગળતું જોઈને તે ચે વિલીન થવા તૈયાર થઈ. દંશની જગ્યાએ તહેણે પોતાના હોઠ લગાડયા, ને વિષને હૃદયમાં ખેંચ્યું. દંશનું ઝેર એમ તે ચૂસી ગઈ, ને દેહ અર્પીને આત્માને ઉગારવા યત્ન આદર્યો.

પણ ઝેરની અસર તો થઈ ચૂકી હતી. ઝેરને દેહમાં સમાવીને સ્નેહનો સંન્યાસી પ્રભુને પંથે નીકળી ચૂક્યો હતો. પણ તે એકલો ને અટૂલો હતો. સાથની વાટ જોતો હતો. સ્નેહ તો સ્નેહીની વાટ જૂએ જ ને ?

સ્નેહ વિનાનો સંસાર તહેને અસાર લાગ્યો, ને તે ઝેર પીને સ્નેહીની પાછળ પળી.

એમ સ્નેહનાં સંન્યાસી પ્રભુના દરબારમાં પહોંચવા આત્મા અને સ્નેહને માર્ગે ચાલી નીકળ્યાં.

સ્નેહનાં સંન્યાસી

અને હજી ચે એ સ્નેહનીતરતો સ્નેહનો ભગવો
ઝુંડો ત્યાં ઉડે છે, ને એમાંથી ઝરતો સ્નેહ
હુનીઆમાં વેરાય છે. જગત એ હૃદયમાં સંઘરે છે.
એમાંથી ઝરતો સ્નેહ તો જગત આજે આપસઆપસમાં
અર્પે છે.

સ્નેહનાં ભગવા ઝુંડાની સાક્ષીએ એમ જગત
ઉપર હજી ચે સ્નેહનાં સંન્યાસીનું રાજ્ય છે.

પ્રલયનાં પૂર

પ્રલયનાં પૂર પછીનું જગત, ઓ માનવી ! કેાઈ
દિવસ કદાચું છે ?

❦

વિશ્વની ઉંડીઉંડેરી પગથીસૂની વનકુંજમાં સ્નેહની
વાયુલહરીએ આછી વિકસતી તે કૂલપાંદડી હતી.

કેા કલાપૂજકનાં અંતર્યક્ષુ સ્હામે તરવરતી દિવ્ય
કલ્પનામૂર્તિ સમી તે કૌમારની પ્રતિમા હતી. કૌમારની
પ્રતિમા એને અંગે અંગે વિલસતી, ને એનાં તેજ
તહેના દેહને આચ્છાદી રહેતાં. એનો દેહ જાણે એ
ઓજસૂ વડે જ ન રચાયેા હોય એવું કરી મૂકતાં.
અને એ તેજઆચ્છાદન ભેદીને મંહીથી એનું સ્નેહ-
ઝરતું મુખડું આછું મલકતું એકલું તરવરતું : જાણે
તેજસાગરની ઉર્મિઓ ઉપર હીંચકતી ન્હાની શી જીવન
તાનિણી તરણી !

પ્રલયનાં પૂર

એના આત્મામાંથી એક અનંત રસસ્રોત વહતો, ને તહેના દિલને ને દેહને ભીંજવીને પવિત્રતાની મૂર્તિ સમી ઠરી સ્થાપતો. ઘડીભર એ અવ્યક્ત મૂર્તિ સ્કામે પેખીને દાનવો ચે દેવ બનતા.

જીવનની જ્યોત સમી તે હૃદયમંદિરને બારણે, આંગણું અજવાળતી, ઉભી હતી. નરી નિર્મળતા ભરી બાણે કેા સૌન્દર્યદેવી ! અદ્વૈતનાં એની આંખમાં અંજન આંજ્યાં હતાં.

એને પગલે પગલે પુણ્ય વેરાતાં; ને નજરનજરમાંથી નારાયણ નિર્જરતા.

૫

અને વીણાનો તે પરમ પૂજારી હતો. વીણામાં એ પોતાનું જીવન ગાતો.

એની વીણા સાંભળીને વિશ્વવીણાના તાર ઝણઝણી ઉઠતા. એના સુરગાં શોક હતો; એના આલાપમાં વિલાપ હતો; ને એની મીઠ લેતાં તે કંઈક હેયાં ચીરાઈ જતાં. વનની એકાન્તો ને યોગીની શુદ્ધિએ એ વીણાના સુરે ક્ષણિક કંપી ઉઠતાં, ને નદીનાં ઉતાવળાં નીર મંહી આંસુના આલાપ પૂરતાં.

વિશ્વની ઉપાને ઉગતી નીરખવા તે રોજ નગરની

પ્રલયનાં પૂર

કાલિન્દીને કાંઠડે આવતો, ને ઉગતી ઉપાને વીણા વગાડીને વધાવતો. ત્હેને ખબર નહોતી કે ત્હેની ઉપાને —ઉગશે ત્ય્હારે—રાણે વધાવવી પડશે. તે તો વિશ્વની ઉપાને નિહાળતો ને મનમાં અધસમજ્યું ગણુગણુતોઃ “ મ્હારી ઉપા નહીં જ ઉગે ?—કે મ્હારા જીવનમાં ઉપા જ નહીં હોય ? ”

અંધકારમાં એ પ્રકાશના પડછાયા પડે છે ને અંધકારને ઉભળે છે; તેમ ત્હેના દેહની કાંતિ પ્હરેડના અંધકારને અજવાળતી, ને એ ઉભસમાં તે કાલિન્દીને માર્ગે એકલો આલ્યો જતો. ત્ય્હાં રોજ ઉપાને પેખતો ને નિરાશા પીને પાછો ફરતો. ત્હો એ ત્હેને અન્તરમાં આશા રહેતી. આશા અંધારનું ઓજસ્ છે.

અગમ્ય ને અદ્રશ્ય ભૂતગુફામાંથી કાલિન્દીનાં નીર ઉછળતાં ને અનંત ને અજ્ઞાત ભવિષ્યધરામાં વહતાં. વર્તમાનનાં એનાં વહેણ હતાં. એના ધૂધવાટમાંથી ઈતિહાસ રચાતા ને જોષ જોવાતા.

સજનને ને પ્રલયને સાંકળતી એ જગતની જાડૈવી હતી. મંહી જગતજગતનાં પુણ્ય પાંગરતાં ને પાપ ઓસરતાં.

ભરતી ને ઓટ એ મહાનદનાં નીરમાં આવતાં, ને મંહી તરતા જીવનનાવને હંફાવતા. કેટલાક આરામાં જ ડૂબતાઃ કેક આત્મસુકાની સંયમી જીવ એ તરીને પાર ઉતરતું.

પ્રલયનાં પૂર

મંદી ખડકે હતા ને ખાડા ચે હતા; પાણી છીછરાં ચે હતાં ને ઉંડાં ચે હતાં. હો ચે એનાં બેલુ એક-સરખાં ઝડપીલાં હતાં. ક્યહાં ચે ધીરા નહોતાં; ક્યહાં ચે ઉતાવળાં નહોતાં.

એવી એ કાલિન્દી દશે દિશાઓ ભીંજવતી, પ્રદ્વાંડ સોંસરી લોકલોકમાં થઇને વહતી, ને અન્તે અનંતતામાં ભળતી.

૪

કાળાં વાદળમાંથી વીજળી ચમકે એમ ગાઠ અંધકારને ભેદીને એની દેહવલ્લરી કાલિન્દીને કાંઠડે ઝબકી, ને સ્નેહનાં જળ ભરવાને હેયાની હેલ ઉતારી.

પછી પૂર્વમાં ઉપાની પહેલી પ્રાગટ ઉગી.

પૃથ્વીને પાટલે આજે એની ઉપા ઉગી હતી, પણ તે જાણતો નહોતો. એ તો વિશ્વની ઉપાને વીણાથી વધાવતો ખેઠો હતો.

ત્યહાં તો ક્ષણભંજુર દેહ શો વીણાનો ઘસાએલો તાર મીઠો લેતામાં તૂટી ગયો. હેનાં વધામણાં પૂરાંપૂરાં હો ચે ગધૂરાં રહ્યાં. હેનાં હતાશ નયનો અવકાશને ભેદીને ઉપા તરફ શૂન્ય નજર ફેંકી રહ્યાં.

આલમાંની ઉપા આશચ્ચે હેની દ્રષ્ટિ આત્રમંજરી-ઠાંકમા જલઘાટનાં ખગથીઆં ઉપર ઢળી: જાણે પુષ્પ-પાથરી સ્વર્ગે સંચરતી જગતનાં સ્નેહીઓની સ્નેહ પગથી !

પ્રલયનાં પૂર

અને છેક છેડે જીવનનાં જળ ડૂહોળીને કાળજૂના પ્રશ્નો ઉકેલતી કે બાળા અનિમિષ નયણે તહેને નમન નમી નિહાળી રહી હતી.

ને તહેણે પણ પ્રતિનમન કર્યું.

ચારે નયનમાંથી સ્નેહનાં તેજકિરણ ઝર્યા, ને તહેની તેજડાળી બની રહી. ઉપર બે હૃદય કેક પાંદડે બેસીને કલ્લોલતાં હતાં. નજર ભરીને નયણાં એ નીરખતાં.

એમ તહેની જીવનની ઉષા ઉગી, ને એણે એને અજાણ્યે અજાણ્યે જીવન સમર્પીને વધાવી.

કાલિન્દીને કાંઠડે પછી પ્રલયનાં મોઝાં પછડાયાં. દિગ્દિગન્તમાંથી એમની છોળો આભનેને આયુને ભીંજવતી ઉછળતી. આકાશ ઉપરથી આધાર આંસુ વર્ષાવતું.

કુદરતે આજ જાણે પોતાનો જ સંહાર આદર્યો હતો. પણ એ ઘોર સંહાર પછી જ પરમ શાંતિનાં સામ્રાજ્ય સ્થપાવાનાં છે એ કેાણ વિચારતું ?

ને વીણાને વળગીને બે ટેક પૂરનાં પાણી ઉપર હીલોળાતાં હતાં.

સ્નેહમાં પ્રભુત્વ છે; સ્નેહી પ્રભુનો ભક્ત છે; ભક્તથી પ્રભુ દૂર નથી.

પ્રલયનું એ કાળમેળું ધસમસતું આગ્યું, ને

પ્રલયનાં પૂર

તહેમને લઈને અદ્ધર ઉછળ્યું. દિલની ઉંચાઈએ તહેમના દેહ ઉડયા.

ત્યહારે આલને ચીરીને પરમનાં તેજ પ્રગટયાં, ને તહેમના અવિભક્ત આત્મા મળી એક થયા.

ઓસરતાં પાણી તહેમના દેહ ઉપર ફરી વળ્યાં. અધકારઘેરો ઇતિહાસના ઉપર થર બાઝી ગયા.

✽

તીરે ઉભા મનુષ્યે કલ્પના દોડાવી કે, “ વીણા ઉપર વીજળી પડી. ”

સન્ધ્યાને આરે

સન્ધ્યાને આરે ખેલતી પ્રકૃતિના ને પ્રકૃતિખોલોના
રસરાસ નીરખજો ને પારખજો.

૫

ચેતનની તે અજબ ચીનગારી હતી. એક
બ્રહ્માંડથી બીજે બ્રહ્માંડ, ને બીજે બ્રહ્માંડથી ત્રીજે
બ્રહ્માંડે, એમ તે અનંત બ્રહ્માંડોમાં ધૂમીધૂમીને બ્રહ્મને
પણ ચૈતન્યમય કરી મૂકતી.

અને તહો ય તે કોમળતાની કળી હતી. એને
પગલે પગલે—એની નજરે નજરે કોમળતાના ક્યારા
ઉમતા, ને મંહીથી માધુર્યના ક્ષણ ઉભરાતા ઉતરતા.

જગત જ્યારે વાસંતી વાઘા સજી મધુરપની
છોળો ઉછાળતું, ત્યારે નિર્મળ સૌન્દર્યની કે અદ્ભૂત
લેખડેથી તે સ્નેહના પૂર વહાવતી. પાપી—અપાપી
સહુ એ એમાં ઝળકેળાઈને આત્માને ઉન્નતિને
શિખરે સ્થાપતા.

સન્ધ્યાને આરે

જગતઉદ્ધારિણી જેવી એ પ્રારબ્ધનાં પૂર સ્થામે
થે જૂઝીને પોતાનો ઉદ્ધાર શોધતી હતી.

✽

ને આત્માનો તે પરમ અભ્યાસી હતો.

આત્મા ને પરમાત્મા, આત્મા ને દેહ, અને દેહ ને
જગતને આપસઆપસમાં શો સંબંધ છે એ શોધવા
તે મગ્યો જ રહેતો. દિવસે તે વિચારતો, ને રાત્રે
સ્વપ્નામાં તે વાગોળતો.

તેજતેજના અંખાર શી ત્હેની ભગ્ય દેહકાંતિ
સારા એ પ્રહ્માંડને સભર ભરી મૂકતી. બાળે પ્રહ્મ એ
તેજસાગરમાં હીલોળાતું ન હોય !

ને જગતને તો એનો એક જ સંદેશ હતો:-

“ પ્રભુને પામવાના પરમ માર્ગ છે

વિશુદ્ધ ગૃહસ્થાશ્રમ કે પરમ સંન્યસ્ત;

નથી એકે બીજીથી ઉણુંઅધૂરું.”

ને છતાં એ જગતનો એપરવા તે અહાલેકના
અખાડાને કેા અણકીઠ ખૂણે અહાલેકનું ધ્યાન ધરતો
આત્માને ઉંચે ને ઉંચે ઉછાળતો હતો.

✽

આજના યુવકોનો-આવતી કાલની પ્રબલનો પ્રશ્ન
તે ઉગતો સંસાર :

સન્ધ્યાને આરે

સંસારના ધોરી રસ્તા ચે મહાવિકટ ને બૂલબૂલા-
મણા છે. પગલે પગલે માર્ગ ધૂંચવાય છે; પળે પળે
આયુષ્ય ઓછું થાય છે. ધૂંચ જેટલી ંહેલેરી ઉકેલાય
તેટલી વધુ સફળતા.

સંસારને શિખરે પહોંચવું કપરું છે. સંસારી કે
સંન્યાસી જેમ જેમ ઉંચે ચઢે છે તેમ તેમ તહેની
નીચે લાલચોની લીલી હરિયાળી વધુ ને વધુ જામતી જાય
છે, વધુ ને વધુ આકર્ષતી જાય છે. એ જ હરિયાળીને
પગ નીચે છૂંદીને—ના, એમ નહીં, એને ધીરમધીરથી
અજાગી કરી ઉશેટીને જ આગળ ધપવાનું છે. કારણ
કે પાપને ચે ઘિઝારવાનો સન્તને અધિકાર નથી.

એક બાળુ કાળના મુખ સમી ને તહો ચે આકર્ષક
ઉંડી ગર્તા; ને બીજી બાળુ ઉંચે ઉંચે આબને અડતું
સંસારનું શિખર—પરમ શાંતિનું ધામ; એ યુવાન
યાત્રાળુ ! આત્મા કહે એ પંથે પળજે !

વિરાટને વડલે જ્યહારથી માનવમેનાઓ ટહુકવા
માંડી ત્યહારથી જ તહેમણે સંસારશિખરની એ રસ-
યાત્રા આદરી.

ઉદયનના પાઠ પઢતા કોઈ બાલપંખીની પાંખના
ફફડાટમાંની ધૂનરી નિરખી છે ? એવા જ એમના ચે

સન્ધ્યાને આરે

પગ એ સંસારગિરિની પગથી ચઢતાં ધ્રુજતા. પણ અનુભવ એટલે અપૂર્ણતાનો નાશ. એમ એમની ચે એ ધ્રુજારી અનુભવવડે નાશ પામી.

ને લાલચોના પૂર સહામે ઘણી ચે વાર ઝંઝૂમ્યા હશે. દોધારી તલવારની ઘણી વેળા સેજ ખિછાવી હશે. જે ખિછાવી હશે તો કંઈકે કદ્દપી શકશે કે લાલચોનાં કામણ કેવાંક કારમાં હોય છે. એ લાલચોથી અળગા રહીને ત્હેમને આગળ ધપવાનું હતું. કામણોની પરંપરા જ્યહારે તેઓ દૂર કરતા ત્યહારે જાણે દિલથી દેહનાં પ્રત્યેક અંગ અળગાં કરતાં ન હોય તેમ લાગતું—આત્મા ઉપરના એકએક ડાઘ ઉખેડતાં ન હોય તેમ લાગતું.

પણ દેહ એટલે વાસનાનું સ્થૂલ સ્વરૂપ તે કેાણ નથી જાણતું?—કે નહીં માને? ને પછી તો એક એક વાસના પ્રીત્ત્રે એકએક ગાત્ર ગળે જ ને?

સુંદરીના સૌન્દર્ય પ્રત્યે કેાઈ વાર એપરવા બન્યા છે? દુઃખમાં ચે રસ માણતા એ રસધોને જોઈને લાલચોનું ચે ક્ષણિક સૌન્દર્ય એવું ચીમળાઈ જતું. એવી પળમાં ચે હસ્યા હશે તો ત્હેમના એ સ્નેહનીતરતા હયામય હાસ્યથી વાગેલા ધાનાં દર્દ સ્હમ-જાશે જ.

❦

સન્ધ્યાને આરે

સહુ વાતીને છેડો હોય છે, ને આખરે એમની
યે એ રસયાત્રાને છેડો આવ્યો—લાલચોને યે લલ-
ચાવીને સંસારગિરિને પુણ્યશિખરે પહોંચ્યાં.

રસ ને રસિકતા જાણે સ્નેહને કિરીટે ન ખેલતાં
હોય એવાં તેઓ સંસારને શિખરે શોભતાં.

ને જ્યહારે તહેમણે એ ઝળહળતો કીર્તિમુગટ—
પૃથ્વીનું છેલ્લું સંભારણું—મસ્તકેથી ઉતાર્યો ત્યહારે તો
પૃથ્વીપરના મનુષ્યો ખૂમ પાડી ઉઠ્યાં : “ અસંતોષી
જીવડાઓ ! શાને કાજે આટઆટલાં દુઃખ સહન કરતાં
હશે ? ”

ત્યહારે સૂર્યનાં તીરછાં કિરણો પૃથ્વીની છેલ્લી
વિદાય લેતાં હતાં. એ આથમતા સૂર્યદેવને નમન
નમવા તેઓ પાછળ ક્યા.

ને પાછળ જ એ આકાશઉંડી ખીણ પર્વતનો
પટવિસ્તાર ઘેરતી પાંગરી હતી. એ અંધકારભરી
ખીણ જોઈને તહેમને ચક્કર આવ્યાં, ને તેઓ ત્યહાંથી
લથડ્યાં—એ ખીણમાં પડ્યાં.

ત્યહારે પૃથ્વીએ કહ્યું કે તહેમણે આપઘાત કર્યો,
ને દેવોએ કહ્યું કે તહેમનું નાશવંત તત્ત્વ નાશ પામ્યું-
એ હો તે હો : પણ એટલું તો નક્કી કે તહેમના

સન્ધ્યાને આરે

રસાત્મન્ પરમાત્મન્ જોડે જોડાઈ ગયા. સંધ્યાને આરે
તહેમની યે જીવનસંધ્યા પડી.

✽

ત્યહારે સંધ્યાના આલસમાં પૃથ્વીવીંટતી અસંતોષની
જવાલાઓ ભભૂકતી ઉછળતી હતી. કવિઓએ ને
કલાકારોએ એને સંધ્યાની લાલી કહી વર્ણવી છે.
જનનાના હૃદયના રૂધીરનો એ રંગ નથી ?

આત્માનાં બન્ધન

જગત જેને જીવન કહે છે તહેને તે રણભૂમિ કહેતા. દેહ અને દેહીનાં ત્યાં રણસંગ્રામ મંડાય છે.

૫

દેહનાં સઘળાં સુખો પૃથ્વીમાં સભર ભર્યા છે, ને તે સઘળાંને તે અનુભવી હતો. માયાનો હાથ એક વખત તહેના મસ્તકે ઠરતો. જગત તહેને આંગણીએ પોતાનાં સઘળાં સુખો ઠાલવતું. અનેક રસભીનાં હૃદયોનાં માન મળતાં. અનેક લાલચોની માયાબળ તહેની ચોમેર વીંટળાઈ પડી હતી. એને ન ગણકારતાં એ લાલચોની ચે વચ્ચે તેનો આત્મા પ્રભુના નામનું રટણ કરતો.

દેહ અને દેવની ટેકરીઓ વચ્ચે આત્માની ખીણ પથરાઈને પડી છે, અને એ અંધકારભરી ખીણમાં થઈને જ પ્રભુને પમાય છે. પ્રભુદેશનો માર્ગ સંસારમાં થઈને વહે છે.

આત્માનાં બન્ધન

૨૮ણનાં પૂરે એક વાર ત્રેના આત્માને બહલોચો
ને ત્રેણે પ્રભુને માર્ગે જીવનની મુસાફરી આદરી.

✽

જગતને એ આકરૂં પડયું. એક વખતનો જગત-
રાજવી આજ જગતને તરછોડતો હતો. એના એ
લેખને ત્યજવવા જગતે પોતાની સર્વ શક્તિ
અજમાવી.

પણ જગતના એ સર્વ શ્રમ અફળ ગયા. શિયા-
ળાની કડકડતી ઠંડીમાં તે ઉઘાડે દેહે ફર્યો, અને
જગતની જરૂરીઆતોને ત્રેણે દૂર ફેંકી.

જે લક્ષ્મીની ત્રેને હર પળે જરૂર લાગતી તે
ત્રેને ભારરૂપ ભાસી. જે સત્તાના મદમાં ત્રેનું માથું
ઉંચું રહેતું તે જ સત્તાના ભારથી ત્રેનું માથું નમવા
લાગ્યું. પ્રભુને પંથે ત્રેને તે બોલે અસહ્ય હતો, ને
ત્રેણે તે ફેંકી દીધો.

✽

સૃષ્ટિનું સૌન્દર્ય પછી ત્રેની સ્થાને આબું, ને
કહ્યું, “ પ્રિય ! ”

ને ત્રેણે કહ્યું, “ બહેન. ”

ત્રીએ કહ્યું, “ સાડે એ જગત જેને શરણે છે તે
સૌન્દર્ય—સ્વર્ગ, મૃત્યુ ને પાતાળ જેની એક નજરથી

આત્માનાં બંધન

ફના થઇ જાય છે તે સૌન્દર્ય આજ ત્હારી સ્હામે છે. તું.....તું.....ત્હમે.....આપ એ સૌન્દર્યને— ત્હેના પ્રેમને તરછોડશો ? ”

ત્હેના નયનમાં અનેરૂ તેજ પ્રગટયું. આજ ત્હેની પરીક્ષા હતી; ને પરીક્ષામાં બેસવા તે તૈયાર હતો. તે બોલી ઉઠ્યો, “ શું કહ્યું ? માતા ! સ્વર્ગ સુંદર હશે. પણ સ્વર્ગમાં ઇન્દ્રના મહેલો છે, પ્રભુના મહેલો બ્રહ્મલોકમાં છે. સંતનતા ઉરમાં—આત્માના આવાસમાં પ્રભુ રાચે છે. માતા ! ‘ પ્રેમ ’ ‘ પ્રેમ ’ કરીને પ્રેમને કે સૌન્દર્યને અભડાવશો મા. સૌન્દર્યને સ્નેહની સાંકળ વડે પ્રભુ જોડે ગૂંથી દ્યો; જીવનસંગ્રામ જીતશો. ”

સીને જીતવાને ખડેન અને માતા એ બે શબ્દો બસ છે. જીતવા આવેલી તે જીતાઈ ગઈ. જય પામતાં પહેલાં હારવું જ જોઈએ. તે હારી, ને ત્હેની ખાત્રી થઈ કે તે જરૂર જીવનસંગ્રામ જીતશે.

અને આવી રીતે દેહના સઘળા બંધનોને તે પુરુષે નમાવ્યા, ને નમાવીને પ્રભુને ચરણે ધર્યા.

એમ જગતના હાથ હોઠા પડ્યા.

આત્માની ખીણમાં તે વિહરતો હતો ત્હારે

આત્માનાં બંધન

આત્મા આઠા અધિકારના આગળીઆ દેવાયા હતા.
આત્મા ત્હારે અધિકારમાં આથડતો.

ત્હાં તો આભને આરે સોનાની ખાણ પ્રગટી ને
મંહીથી સુવર્ણકળશ શા સૂર્યદેવ પ્રગટયા. આત્મ-
સૂર્યના એ ઉજાસમાં ત્હેને કશાયની જરૂર ન રહી.
ને સત્યને માર્ગે સર્વની સેવા કરતાં ત્હેણે આગળ
ધપવા માંડયું.

સેવાભાવી સર્વ આત્મા ત્હેને આવકાર આપતા ને
ત્હેનામાં લીન થતા.

અને એમ એ સર્વ આત્માનો પરમાત્મા જેવો
થયો.

આવી રીતે જગતબંધનો તોડીને આત્માને ત્હેણે
પ્રભુબંધને બાંધ્યો, ને અમર થયો.

જગતને ત્હેની પડી છે કંઈ ?

અમરપન્થનો યાત્રાળુ

એ અમરપન્થનો તે યાત્રાળુ હતો કે જ્યાં જવા સહુનાં ઉર ઉલ્લાસે ઉછળે છે. તે એ પન્થનો અભાણ્યો હતો ને તેથી ઘણી વેળા માર્ગ ભૂલતો. જીવનની એકએક ઠાકર ખાઈને તે સીધે ચીલે ચડતો, ને વળી વળીને પન્થ ભૂલતો. એમ કંઈ કંઈ સુખ-દુઃખના પડછાયા વીંધીને તે એ રસ્તે આગળ વધતો. એવી જ છે વિશ્વની પરિક્રમણા !

ને પન્થભૂલ્યો એ એકવાર પૃથ્વીલોક ઉપર આવી પહોંચ્યો. આભવોંધતા પર્વતો ઉપર અને ગિરિકન્દરાઓમાં તપ તપતા યોગીઓને ને અવધૂતોને તહેણે પેખ્યા. લીલીછમ કુંજોની અટવાએલી જાળીઓમાંથી સરકી જતી કલકલનિનાદે નિર્મળ જળ વહેતી નદ-મહાનદનાં ધીરગંભીર બહેણમાં સરકતું સૃષ્ટિસૌન્દર્ય એણે નીરખ્યું. રાત્રિદિવસનાં અંધારાંઅજવાળાં જોયાં. જનહૃદયના અણુઉકલ્યા પ્રારબ્ધલેખ વાંચ્યા. મૃત્યુનો કારમો કાજળકાળો હાથ પ્રીછ્યો.

અમરપન્થનો યાત્રાળુ

યમરાજ તો ત્હાં નામના જ રાજા હતા, ને રાજા તરીકે જ હેમની ખૂબીક હતી. ત્હાં ખરૂં રાજ્ય તો માયાદેવી ચલાવતાં.

તે માયાદેવી પાસે ગયો અને કહ્યું, “ઓ દેવી ! ઓ ભગવતી ! જગતને ઉદ્ધારો, છાડો મા. બંધન છોડો ને પ્રભૂપંથ દાખવો. ”

ત્હારે એ મદદેલી મહારાણીએ કહ્યું, “ઓ પ્રભુ-
દેલા પિપાસુ ! જગતને તો નિશ્ચેતનમાંથી ચેતન
શોધવું છે; અણુમાંથી બ્રહ્માંડ રચવાં છે; પાપમાંથી
પરમેશ્વર પ્રગટાવવા છે. મ્હેં બંધને બાંધ્યું છે ત્હારે
જ આટલું ચે સખણું છે. બંધન છોડું તો કયે માર્ગે
એ જાય ? ઓ ખ્યાસી આત્મા ? ”

અને ત્હેણે કહ્યું, “વિનાશને પંથે. મ્હારે તો
સન્નિધદાનંદને તીર્થે જવું છે. સ્વર્ગનો માર્ગ અહીં
થઈને જ છે ને ? માયાદેવી ! ”

માયાદેવીએ કહ્યું, “અહીં થઈને જ સહુ સ્વર્ગમાં
જાય છે, ને પૂણ્યની અવધિ વીત્યે પાછાં વળે છે. ”

યાત્રાળુએ મનમાં જ કહ્યું, “ત્હારે હજી હું
માર્ગ નથી બૂદ્યો. ”

ને પૃથ્વીલોક તણ તે સ્વર્ગલોકમાં ગયો.

અનેક પૂણ્યભીના આત્માઓ ત્હાં આનંદે

અમરપન્થનો યાત્રાળુ

રાત્રતા. દિવસ ને રાત્રિ ત્યાંથી અદૃશ્ય થયાં હતાં. કલ્પવૃક્ષ ને ચિન્તામણિનું ત્યાં સંયુક્ત રાજ્ય બેસું.

નિજનિજને ભાવતો આનંદ ત્યાં સહુ લૂંટતા. પુણ્યની અવધિ કચ્છારે ખૂટશે તે કોઈ બાણનું નહિ; ને અવધિ વીત્યે પાછા પૃથ્વીલોક ઉપર ઉતરતા. કોકજ આગળ જતું.

તે સ્વર્ગના રાજવી કને ગયો, ને કહ્યું, “ઓ દેવાધિદેવ ! સ્વર્ગને ઉદ્ધારો, ડખાડો મા. સૂવર્ણમથ્યાં કારાગૃહનાં દ્વાર ખોલો ને પ્રભુનો પંથ દાખવો.”

ત્ય્હારે તહેમણે કહ્યું, “ઓ પરમના પ્રાર્થી ! સ્વર્ગના આત્માઓ તો સુખદારા પરમાત્માને પરખે છે. આટલાં ચે ન આંજ્યાં હોય એ બાદુ, તો તો મૃત્યુ-લોકમાં જ ખોજતા હોત એ આત્માઓ પરમાત્માને.”

ને તહેણે કહ્યું, “વિનાશમાર્ગથી વેગળા રહ્યા છે એ આત્માઓ, પણ અંધકારમાં શોધે છે પ્રકાશને. સર્વ આત્માઓ જ્ય્હારે પ્રભુનામની સામટી ચીન-ગારીઓ ચાંપશે, ત્ય્હારે પ્રગટશે એ પ્રકાશ; ને દૂર કરશે અંધકારને. બ્રહ્મલોકનો માર્ગ અહીં થઈનેજ છે ને ?”

તહેમણે કહ્યું, “હા, ઓ આતમના અભ્યાસી ! બ્રહ્મલોકમાં અહીં થઈને જ જવાય છે.”

તહેણે મનમાં જ કહ્યું, “પ્રભુની પ્યાસનો ચે કેટલો પ્રભાવ ! અબણયો તહો ય ધપું છું મહારા માર્ગમાં, ને બચું છું કંઈ કંઈ મહાદુઃખોની પરંપરાઓમાંથી.”

અમરપન્થનો યાત્રાળુ

ને સ્વર્ગ તણ તે બ્રહ્મલોકમાં ગયો.

સર્વ આત્માઓ ત્યાં બ્રહ્મભીના હતા. ભૂત, વર્ત-
માન ને ભવિષ્યના તે જાણણુકાર હતા. સ્થળ ને
કાળના પારંગત હતા. સતના તેઓ સતયુગિયા
હતા. બ્રહ્મ ને બ્રહ્માંડના તેઓ સર્વસંચારી હતા.
બ્રહ્માણનું ત્યાં રાજ્ય ચાલતું.

પણ મહાશક્તિવંતા તેઓ પોતાની મહાશક્તિઓનો
પરમ સદુપયોગ નહોતા કરતા. અધિકાર વિના તેઓ
મહાશક્તિઓનું જ્ઞાન નહોતા આપતા.

તે બ્રહ્માણ કને ગયો ને કહ્યું, “ઓ જ્ઞાનેશ્વર !
બ્રહ્મલોકને ઉદ્ધારો, ડૂબાડો મા. પાત્રાપાત્રનો ભેદ ભૂલવો,
મે પ્રભુપંથ દાખવો.”

ત્યારે બ્રહ્માણએ કહ્યું, “ઓ પરમાત્મનના
પરિવાજક ! એમને તો બ્રહ્મમાંથી પરબ્રહ્મ મેળવવા
છે. આટલું યે બ્રહ્મજ્ઞાન આવ્યું છે ત્યારે શાંત
રહ્યા છે.”

તેણે કહ્યું, “એકલા જ્ઞાનાનંદનો એમનો માર્ગ
છે. સન્નિયદાનંદ તો એથી યે પર છે. સત્યલોકમાં
અહીં થઈને જ જવાય છે ને ?”

બ્રહ્માણએ કહ્યું, “સત્યલોકનું આ મુખદ્વાર છે,
ને અહીંથી જ જાય છે સહુ સત્યલોકમાં.”

ને તેણે કહ્યું, “અનહંદ કૃપા, ઓ પરમ વિભૂતિ !”

અમરપન્થનો યાત્રાળુ

ને બ્રહ્મલોક તજી તે સત્યલોકમાં આવ્યો.

ત્યાં સર્વ પુણ્યાત્માઓનો વાસ હતો. સુખ, સત્ય, પુણ્ય ને જ્ઞાન ત્યાં સર્વત્ર પ્રકાશતાં. સૌન્દર્ય ને પ્રેમ, માયા ને મૃત્યુ ત્યાં વિરાજતાં. ત્યાં કોઈનું રાજ્ય નહોતું—કોઈ પુણ્યાત્મા પરતંત્ર નહોતો.

તેણે ત્યાં જોયું કે પુણ્યાત્માઓ પ્રેમને ને સૌન્દર્યને, માયાને ને મૃત્યુને આજ્ઞા આપતા; ને એ આજ્ઞા આપે અહંકારનો કંઈક અવિભાવ થતો.

તેણે સાર સારવ્યો કે એ પુણ્યાત્માઓ આત્માનો આનંદ માણતા, પણ તે યત્કિંચિતે અધૂરો હતો. સચ્ચિદાનંદ એથી કંઈક પર હતો.

પછી તેણે એક આત્માને પૂછ્યું, “ઓ દિવ્યાત્મા ! પ્રભુના પ્રદેશમાં આ પન્થે થઇને જ જવાય છે ને ?”

ત્યારે તે આત્માએ કહ્યું, “હા. કેટલાક ત્યાં જાય છે, ને જાય છે તે ત્યાંથી પાછા ફરતા જ નથી.”

તે મનમાં જ બોલ્યો, “ઓ વિભુ ! આઘે તહો એ આતમના પ્રણામ સ્વીકારજે.”

ને ત્યાંથી તે પ્રભુના પ્રદેશમાં ગયો.

એ જ તહેનું તીર્થ—એ જ તહેનો વિશ્રામઘાટ સચ્ચિદાનંદ. એને જ માટે આ અમરપન્થની યાત્રા આદરી હતી.

અમરપન્થનો યાત્રાળુ

સકળ અવકાશમાં તેજતેજના અંબારભર્યો એ પ્રદેશ દિશાઓના છેડા સૂધી પાથર્યો પડ્યો હતો.

પરાત્પરને તે પ્રણમ્યો ને કહ્યું, “ઓ પરમાત્મનૃ! આજ મહારા પાપનો પ્રલય થયો. આજે મહને સચ્ચિદાનંદ સાંપડ્યો. કોટી કોટી મહારા પ્રણામ છે.”

ને ઉંચું નોચું ત્ય્હારે તે પરાત્પરની ગોદમાં હતો. સર્વ ભંડાર એને ચરણે ઢળતા. યાત્રીની યાત્રાએ એમ પરાત્પરને જીત્યા.

ફરી એક વેળા પ્રણામ કરી એ અમરપન્થનો યાત્રાળુ પરાત્પરમાં લીનવિલીન થઈ ગયો.

✽

જગતના ઓ આત્માઓ ! એ અમરપન્થે પળજો ને પરાત્પરને માણજો.

ସୂଚନା

સુજનજૂના કે ટકેદલા પ્રશ્નોના સાર સારવી જોયા છે ?

✽

અવકાશની અંધકારગુફાઓને અજવાળતું તેજ-
અરણ્ય કે અગમ્ય ખૂણેથી આવતરું, ને પળવાશમાં તે
સારી જે અતંતતા ઓજસથી છલકાઇ રહી.

ને પાછળથી એ તેજના સરજનહાર ઓજસની
ઉમિઓ ઉછાળતા પધાર્યા.

એમનાં નયનોમાંથી તેજનાં કિરણો ઝર્યા, ને
કિરણકિરણમાંથી એકએક બ્રહ્માંડમાળા ગૂંથાઈ. એ
કિરણના બિંદુબિંદુમાંથી મહો ને મહામહો બન્યા.

એ જોઈને અણુકદીવડા શી એક આછી સ્મિતલહરી
અંતરનો સ્નેહ ઉભરાવતી એમને મુખડે ફરકી રહી,
ને નયનોને અંદરને જે ખૂણેથી હર્ષભર્યા સ્નેહનાં એ

૭૬

મુજન

શીતળ ને મધુમધુરાં અશ્રુભિન્દુઓ મીઠાં જળનાં
સરવરિયાં થઈ પડ્યાં.

ને એ હાસ્યના ઉચ્છવાસમાંથી પરમ સુગંધિત
વાયુ વહ્યો. પુષ્પોએ ત્હેમાંથી સારી એ સુગંધી સારવી
લીધી. આજે એ એ એમને એમ સુગંધીહીન અવકાશ-
ને સુગંધીથી ભરતો વહ્યાં જ કરે છે.

✽

એ તેજમૂર્તિની લીલા નિહાળી પછી તો શ્રી
હરિને એ રસખેલનાની ભાવના ભગી.

પંચ મહાભૂતોને એકઠાં કરીને એમણે એક એક
દેહ રચ્યો, ને મંહી પોતાનો અંશ મૂક્યો. મનુષ્યોને
ને પ્રાણીઓને એમ એમણે અપનાવ્યાં.

ને પછી એ બધાંને કસોટીને પત્થરે લાવીને
મૂક્યાં-માયા ને મૃત્યુનાં બંધને બાંધ્યાં.

ને ત્યાંથી તે સ્નેહ વર્ષાવતા આગળ વધ્યા.

✽

કેટલા એ કાળે, પછી, ત્હેમણે આ પૃથ્વીને સ્મરણે
આણી, ને દિવ્ય ચક્ષુથી દર્શન કર્યો.

ત્યારે માયાએ ને મૃત્યુએ જગત ઉપર સંપૂર્ણ
આત્માન્ય સ્થાપ્યું હતું-એ વીટેલા બંધનમાં જગત
બધારે લપેટાયું હતું.

સૃજન

ને ત્હારે ત્હેમની આંખોના છેડાને બે ખૂણેથી
લક્ષ્મીભાવભર્યા શોકનાં બે અશ્રુબિંદુ સરી પડ્યાં. જગત
ઉપર તે પડ્યાં કે ન પડ્યાં એ કોઈએ દીકું નહિ; પણ
ત્હારથી ખારાં પાણી આપણા જગત્વીરતાં વૂઘવે છે.

૫

જગત એ કસોટીમાં જીત્યું કે હાર્યું ? સન્તો !
કહોઃ સૃજન સિદ્ધ થયું કે નહિ ?

ને ત્હો. એ કે. વિરલ દેહી એ સ્નેહને માર્ગે—એ
પરમને માર્ગે પરાત્પરને ખોજતો પળે છે, ને એ માર્ગે
જ પરમાનંદ માણે છે.

અણુઆયમી આશા

દિશાવનમાં વિરાટ રમણે રહડયો હતો.

પૃથ્વીએ આજ નવવસંતના વાસંતી વાદા સજ્યા હતા; સાગર મધુરપની છોળે ઉછાળતો ઘેરે રવે ગોરંભતો હતો; આકાશમાં ઉપાની આછી પગલીઓ ઉગીને પ્રકુલ્લતી હતી.

વિરાટ રમણે રહડયો હતો.

રસદેવનો આજ રાસોત્સવ હતો. પુરની પટરાણીઓ આજ રાસે ધૂમતી હતી; નગરના મહાજનો આજ ડાંડીઆ ઝીલતા હતા. રસદેવનો રાસોત્સવ ઉજવતું નગરનું ચૈતન્ય આજ રસપૂરમાં હિંડોળા ખાતું હતું. સાહેલીઓ સંગે તે યે રસદેવનાં દર્શને રસમંદિરે જવા નીસરી હતી: જાણે નમ્મર દેહે ધરેલો અમર આત્મા ચાલ્યો !

અસ્થિર આશાનો અનિશ્ચિત અનિલ તહેને આકાશમાં અદ્ધર ઉડાવતો, ત્યહારે નિરાશાની શિલાઓ

અણુઆથમી આશા

તહેને પાછી પૃથ્વી પર લાવી મૂકતી. આશાનિરાશાને
અમર ઝૂલે જીવન ઝૂલાવતી તે ઉડતી-ઉતરતી હતી.

હૈયું નાચતું ને પાય થનગનતા; સારા ચે દેહમાં
આજ રસની મસ્તીનાં તોફાન જામ્યાં હતાં.

ને વિરાટે રમણે રહડયો હતો.

મ્નેહની સરિતે તરતી, આયુષ્યને ઓવારે રહડી
તે રસમંદિરને પૂનિત આંગણે પધારી, ને દેવનાં દર્શને
મંદિરમાં ગઈ.

તરત જ મંદિરના ધુમ્મટમાંથી કેા તેજછાયા
અવતરી ને એ દેવમૂર્તિને આવરી લેતી ઓમેર ઢળી
રહી. હૈયાના ધૂપની કેા વછૂટેલ વાદળી વેરાઈ હોય
એમ એ એકલછાયા એ રસમૂર્તિને આરંધ્રાદી રહી.
ઘેરાયેલી તે પાલવને છેડલે નેણ લૂછે કે પોપચાં પલાળે,
તહો ય જાણે મૂર્તિ સાથે જ ઘડાઈ હોય એવી એ
તેજછાયા તો ત્વચા જેવી ઘેરી પડી હતી: સ્થિર,
સદેહી, ને શાશ્વત.

પ્રાર્થના કરીને તે નમન નમી. હૈયામાં પ્રશ્નો
રમતા કે, “આંખની આંખપ હશે? કે ધુમ્મસની
વાદળી હશે? હમણાં ખસી જશે ને દેવની મૂર્તિનાં
નિર્માળાં દર્શન થશે.”

એ ખરે જ! વંદન વંદીને તે હસી થઈ ત્યાં તો

અણઆથમી આશા

એ તેજછાયા ખસી ગઈ. ત્હેનાં આતૂર નયનો એ જતી છાયાનો માર્ગ નિહાળી રહ્યાં.

ક્ષણેક પછી ત્હેનાં નયનો રેસદેવની મૂર્તિ પ્રતિ ઢળ્યાં. પણ છાયા વિનાની મૂર્તિ તો પાષાણની પ્રતિમા સરખી જડ નીરસ ને નિશ્ચેતન ભાસી.

પછી ત્હેને એ છાયાની ઘેલછા લાગી. તે રહમજી કે માયા એટલે શું? અદ્રશ્યનાં એને આમંત્રણ આપ્યાં. જીવનમાં પહેલી જ વાર ત્હેને અણુદીઠનાં આકર્ષણ રહડયાં, ને છાયાની પાછળ તે એ બહાર દોડી. પણમાં તો એ વનની કુંજોમાં અદ્રશ્ય થઈ ગઈ.

સાહેલીઓ તો સહુ નિરખી રહી. કેા હસી, કેા પાછળ દોડી. પણ જતા આત્માને કોઈએ ઝાલ્યો છે? નમેલે નયણે ને અવનત શિરે ત્હેમણે પુર ભણી પગલાં માંડ્યાં. આત્મા વિનાના દેહની માફક સહુના એ વદન ઉપર મૃત્યુની શિહાઈ ઢાળાઈ હતી.

ને તે તો પેલી છાયાની પાછળ ઉડતી-દોડતી હતી. ‘હમણાં જાલશે,’ ‘આ જાણું છું’ કહેતી, ને વળી અંતર પડતું. એમ કરતાં કરતાં ધરતીનો છેડો આપ્યો. રહામે જ સાગર ગર્જતો હતો.

ત્હેણે છેલ્લી હામ ભીડી. હેયાની આશ સમી એ તેજછાયાને પકડવા ત્હેણે આયુષ્યને આરેથી કાળના

અણઆથમી આશા

મહાસાગરમાં ઝંપલાવ્યું. તહેને મનમાં હતું કે એ મહાસાગર તરીને ફરી તે જીવનની કુંજોમાં વિહરશે.

પણ પૃથ્વીને પાટલેથી ઉડી એ માયાવી છાયા તો અનંત આકાશમાં લળી ગઈ, ને નીશાનચૂકી સિંહણ જેવી તે તો કાળના મહાસાગરમાં પછડાતી પડી. મૃત્યુનાં ગેળી મોજાં ઉપર ફરો વળ્યાં. ઘોર નિરાશાની અનેક વાદળીઓ મંહીથી પ્રગટી ઉડી ને અનંત આભ ભરીને ઉડી રહી.

માથે એક તારકમાળ તગતગતી. જગત એ જોતું હતું.

કાળના મુખ સમી ઘોર નીરાશામાં એ અણઆથમી આશાનાં દર્શન કરતું જગત ત્યહારે રમણે ચઢયું હતું. દૂરદૂર રાસ ઝીલતી-ઝીલાવતી સાહેલીઓનો ગીત-ટહુકો ગર્જતો હતો, ને સાગરમાંથી તહેના પડછન્દ ઉઠતા:

આભલાં અન્ધારાં ઢાળે, સાહેલડી !

ઉરમાં અખંડ એક જ્યોતિ જલે;

તારકોની તેજમાળ ડાલે, સાહેલડી !

આશાની રેખ એક આછી ઉગે.

✽

✽

✽

